

TERRASSA MEDIEVAL: FORN DE DISTRICTE, FLECA, MOLINS, FÀBREGUES I HOSTALS

Salvador Cardús i Florensa

El forn de districte de la vila

Els forns i els molins constituïen, a l'edat mitjana, un dels monopolis de privilegi reial o senyorial més estimats. El privilegi dels forns va ser un dels primers diplomes atorgats pel jove monarca Jaume I, quan tot just tenia nou anys d'edat: el 17 d'octubre de 1217 s'estableix a perpetuitat, a favor de Pere i Ramon de Santcristòfor, Guillem de Torrella i la seva muller el domini útil del forn del districte per a coure pa, que s'havia de construir a la vila del Palau de Terrassa. El forn s'alçava al carrer per això denominat del Forn, tocant al carrer Major.¹

Durant el transcurs de quatre centúries, aquest va ser l'únic forn de la vila, al qual tots els veïns tenien la ineludible obligació de fer-hi coure el pa de cada dia. Aleshores els vilatans, generalment les dones, pastaven la farina a llurs cases i a primeres hores del matí la portaven a enfornar; per no confondre's, cadascú marcava la seva pasta amb un senyal inconfusible. Això va fer que el forn esdevingués un dels llocs preferits per aquelles en les fredes jornades hivernenques. De tal manera que, el 3 de febrer del 1383, el batlle feia fer una crida pública privant que "ninguna fembra no enforne pa ne pasta en lo forn de la dita vila he que no tengue filose en la casa del dit forn".²

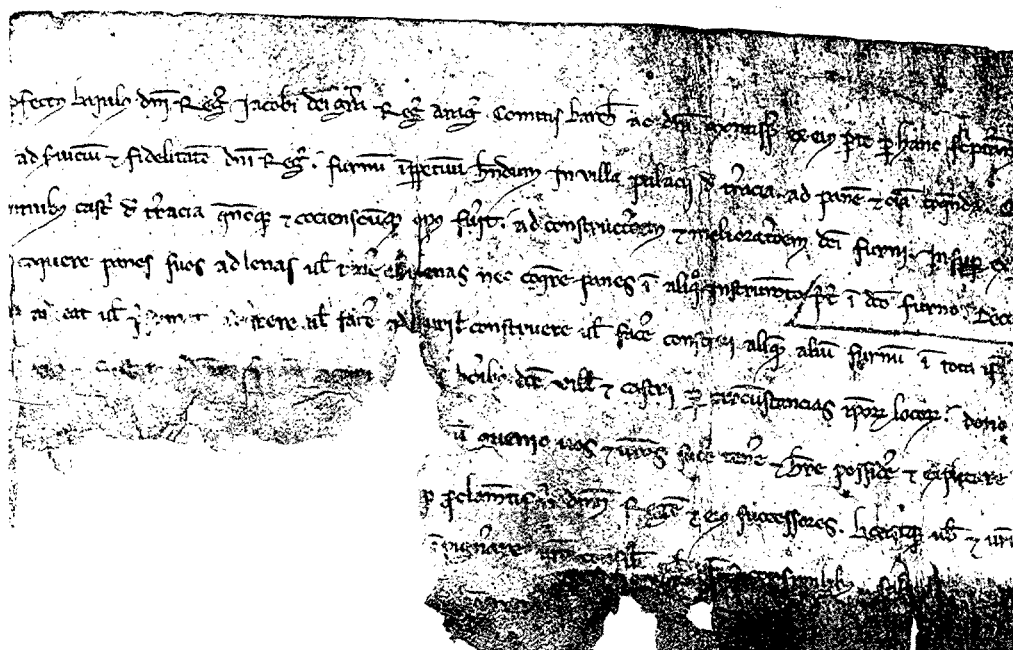
El forner, en pagament de la despesa de llenya i del seu honorari i treball, en percebia un determinat tant per cent, ço és que, de cada vint-i-un pans que coïa, n'hi corresponia un per a ell.³ Per això, d'aquest se'n deia *pa de pugues*.

Si bé l'únic forn legalment establert era el forn comú, no obstant això, sovint se'n descobria algun de clandestí i per tal d'evitar-ho es feien crides obligant "tot hom e tota fembra de la vila de Terraça no gos coura pa en lenya ne en altra manera sinó en lo forn de la dita vila".⁴ Això es repeteix a través dels segles i en diverses ocasions se'ls commina que dins el termini de tres dies "tots los forns dels particulars de la present vila sien demolits y enderrocats y que ningú pugua los rehedificar",⁵ ultra "a cada hu d'ells penyoren per cent ducats de pena".⁶

Al segle XV, el forn comú passa a ésser propietat del castlà del castell de Terrassa, dels nobles Muntanyans. D'aquí ve que se l'anomeni "forn comú, appellat de mossèn Muntanyans".⁷ I sempre més, fins al segle XVIII, el forn del pa va unit als drets i béns dels possessors del castell de la vila i terme de Terrassa.

La casa Muntanyans (1504, 11 de març) arrenda al més donant "lo forn de destret [de la vila]" per temps limitat, l'arrendador del qual es compromet "de fer coure dit forn bé e degudament" i de "coure lo pa de la casa de mossèn Muntanyans franch de puja", això a part del preu fixat d'arrendament.⁸ Més tard, el 31 de març de 1563, per tal d'evitar qüestions, foren dictades unes ordinacions per les quals s'obligava el forner a recórrer diàriament la vila amb un corn i, als diversos llocs estratègics, "cornar dues vegades, stant de la una a altre per spai de una Avemaria".⁹

Un fet inconcebible commogué la població al principi de maig del 1581. Vegeu la declaració pres-

Fragment del privilegi reial de concessió del forn de la vila del Palau de Terrassa (1217). AHCT. Pergami XIII-2.

tada per Jaume Freixes davant del batlle: “Senyor, lo que jo sé aserca de la declaració que me és stada legida és que jo, estant en la plassa, he vist vení gran avalot de donas cridant, y, axí, he vist que lo balle se’n anava ab elles per lo carrer Major avall y ells seguits y, axí, són entrats en lo forn y han ensés un[as] ramas y han mirat dins del forn y haven vist un ca que hera dins del dit forn y lo dit forn tot ple de pa, lo qual ca ja hera tot rostít.” Altrament, Joan Ramoneda, ex-conseller, manifesta que en Pere, forner, “essent lo forn ple de pa [se és atrevit] de pendre un ca de Antoni Joan Rondó, tintorer de la dita vila, y metre-ll dins del dit forn [...] ab lo pa que hera en aquell. Y axí, vahent les dones y altres persones tan poch respecte de la gràcia de Déu, se són amotinades, que he tingut por no se jaqués algun gran scàndol”.¹⁰

La fleca

Així com el forner tenia l'exclusiva per a coure el pa per compte d'altri, els flequers eren els proveïdors de pa per a la resta de la població. El flequer comprava el blat, el feia moldre al molí, el feia coure al forn i finalment el posava a la venda pública. L'assenyalava amb la seva marca pròpia, per tal que no pogués fer-se'n fraudulentament.

Ja d'antic les autoritats posen sancions perquè el flequer no defraudi en el pes, o sia “que tenga dret pes e que do el dret al comprador”.¹¹ Ultra això, el 3 de febrer de 1383, tot flequer “que vena pa n'age a tenir a la porta”, com també hagi “a tenir pa dinals o dobles, per tal que lo loc na sia mils provayit [...] e que age a tenir lo loc bé stat de pa”.¹²

Poc després, el 1396, 24 febrer,¹³ els flequers de la vila supliquen al procurador general dels llocs de la ciutat de Barcelona, que, com que a la vila s'havia ordenat que la quartera fos de dotze quartans “com és en Barchinona, e los dits flequers ajen a pagar la imposició e encara de la quartera antiga, que és de X quartans II sous per quartera, no res menys haïen gran càrrech de anar a molre fort luny, los dits flaquers no poden proferir que meten segons for e pes de Barchinona”.

Més tard, 1606, el flequer que tenia en arrendament la venda del pa de la vila, el tenia “ab clàusula expressiva que no pogués guanyar [...] més de dos sous per roba de pa que s'havia de vendre en dita vila”.¹⁴

Estava absolutament prohibit a les persones forasteres (ço és, de fora el terme) “metre ninguna manera de pa cuýt dins los dits vila y terme per menjar

aquell”. Però fins i tot estava privat que el “pa que compren en lo present terme no-l gosen metre ne menjar dins la dita vila”.¹⁵ Complementàriament amb aquesta prohibició, els forners dels dos forns vilatans estaven obligats a marcar els pans del respectiu forn amb sa marca pròpia, per tal que no pogués fer-se'n fraudulentament, i així perseguir millor els contrafactors.¹⁶

L'arrendador de la fleca morena no podia vendre pa d'aquesta a cap foraster que no hagués habitat a la vila des d'un any almenys, puix que el pa moreno es destinava exclusivament al consum dels habitants de la vila.¹⁷ Ara bé, els hostals de la vila i terme havien de donar als hostes pa blanc de la fleca, “ço és, coernas y vuytenas dobles, e no altres pans”.¹⁸

El molí fariner de Baiona

El 15 d'octubre de l'any 1322, el rei Jaume II concedia a Guillem de Solà l'ofici de la flequeria, que el rei tenia a la vila de Terrassa, amb l'obligació d'anar a moldre als anomenats “molins del rei”, situats dins el terme de Terrassa, a la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres, concretament al lloc dit de Baiona, vora el riu Ripoll.¹⁹

Els flequers de Terrassa estaven, doncs, obligats a anar a moldre els seus blats “fort luny” de la vila, al molí de Baiona, que més tard adquiria la família Muntanyans. Així, l'any 1388, 22 de juliol, el cavaller Francesc de Muntanyans era senyor del molí i la casa de Baiona, situada entre les parròquies de Jonqueres i de Sant Julià d'Altura.²⁰

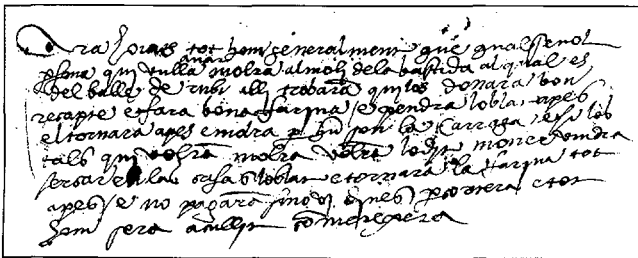
El moliner de l'esmentat molí de Baiona anava, amb les seves bèsties, a recollir els blats de les fleques terrassenques per tal de portar-los al seu molí i, després de mòlts, tornar la farina a les fleques esmentades.²¹

L'agutzil de la vila, el novembre de 1368, va haver d'anar “al mulí apellat de Bayona per ver si lo dit mulí era en cas de molre. E, retornat del dit mulí, dix que lo dit mulí no era en cas que pogués molra per tal com la resclosa era trancada”.²² En casos de força major, i mentre aquesta durés, el batlle donava llicència als flequers perquè hom anés a moldre al molí que volguessin.²³ En una d'aquestes circumstàncies es va fer un pregó per la vila que després s'enganxà al pilar de Sant Fruitós; deia així:

“Ara hoiats tothom generalment que qualsevol persona qui vulla <anar> molra al molí de la Bastida, al qual és del balle de Rubí, allí trobaran qui los donarà bon recapte, e farà bona farina, e pendrà lo blat a pes, (e) el tornarà a pes, e molrà per hun sou la càrraga. E

si los tals qui volran molra volran, lo dit moner vindrà sercar en las casas lo blat e tornarà la farina tot a pes, e no pagaran sinó VI diners per cortera e tothom serà acullit com merexerà”.²⁴

En la venda del castell palau, de l'any 1622, els venedors cedeixen a la municipalitat terrassenca “tot lo dret, facultat, potestat y empriu que tenen de fer y rehedificar lo molí que antigament la dita casa de Montanyans tenia en lo riu de Ripoll, al terme de Terrassa, lo qual se anomenave molí de Bayona, ab lo dret que tenia de forsar als flaquers de Terrassa y a altres persones de anar a mòlrrer en lo dit molí y ab la obligatió que los circumvehins tenien de fer y adobar la resclosa de aquell y ab los demés drets y pertinençies a dit molí spectants”.²⁵

Crida del batlle de Terrassa: es concedeix que es pugui moldre al molí de la Bastida, del terme de Rubí (1516). AHCT. Llibre dels batlles Gabriel Vallcorba i Pere Anglada, 1515-1516, f. 112v.

Les fàbregues

Els habitants de la vila i parròquies del terme havien de llossar i recompondre les eines i atuells de ferro a les fàbregues del senyor del castell, per la qual cosa li havien de satisfer el dret de llòssol, un dels tributs més estimats. Des d'antic es citen diverses ferreries o fàbregues, de les quals se serveixen una pila de masos dels encontorns. Tots ells pertanyen a la rodalia del castell.

Segons un document de l'any 1151, el comte de Barcelona tenia cinc fargues a Terrassa i unes altres nou a diferents indrets del país.²⁶ Dues d'aquestes “fàbriques” o fargues del terme del Castell de Terrassa van ser donades per Jaume II al monestir de Santes Creus, l'any 1327. D'això, per cert, algun inexpert historiador arriba a treure'n la conclusió que es tractava de fàbriques de teixits terrassenques!

Altres molins

L'abundor de corrents d'aigüa en segles passats és ben manifesta. Els documents dels segles X-XII pertot esmenten rius, que no són altra cosa que els torrents d'aquests encontorns, les aigües dels quals feien anar els diversos molins que hi havia.

Dos dels topònims més antics del nostre territori són els de Banyeres –*Banieres*–, citat en documents del 993,²⁷ i el de Basea, del 1001,²⁸ el primer dels quals significa “estany d'aigua” i l'altre es refereix a la petita bassa o “bassella” que donava vida a un dels molins situats a l'extrem inferior de Vallparadís, a l'indret del mas de Basea, masia que va prendre el nom de la “bassella” del seu primitiu molí. Encara l'any 1442 es farà referència a una “vinya qui és davant Bassella, en la qual [...] Gualceran Bosch cavave”.²⁹ Ara, però, tant el torrent de Vallparadís com els de Banyeres, de Gaià i del Llor resten, generalment, secs i silenciosos. L'única excepció de relativa importància és encara la conca del Ripoll.

Anys ha que els antics molins ja no roden. Queden, però, les restes de dos molins a Vallparadís, un altre a Gaià i, especialment, el mil·lenari del Llor, conegut encara pel Molinot, bellament emplaçat en un engorjat ple de caràcter. Al riu Ripoll l'any 1092 hi havia els molins comtals o *mulinos comitales*;³⁰ un d'ells era el “moledini abadenc”, situat l'any 1158 al terme de Terrassa, “prope Baionam”.³¹

Al proper Vallparadís, l'any 1149 se cita el molí Mulnar, propi de Berenguer de Terrassa;³² després, el 1357, se'n diria “mulí appellat del Castell”.³³ El 1365 es fa esment de “les basses dels molins del Castell”,³⁴ puix que hi havia el molí superior i el molí inferior, i el 20 agost de 1397 el prior del Castell Cartoixa priva “que no <gos> regar de l'ayga qui va als moli(n)s, sinó los dies e oras que acostumat ha, e après [...] degen tancar la dita aygua a la fipbla”.³⁵ Encara molt modernament, el 1703, del torrent de Santa Maria se'n deia “torrentis de Santa Maria o de Fàbrica”, en record de la seva fàbrega.³⁶ Un xic més avall, sota el casal de la Castlania, hi havia el molí Jussà, també denominat “molí inferior de Cartoxa, dit vuy (1622) lo molí d'en Marsans”.³⁷

I d'ací avall, encara l'onze de gener del 1193, el rei Alfons concedeix a Ramon de Basea la servitud “de pendra aquella aygua qui ve de la riera de Sent Pera [Vallparadís] e aquella aygua que ve per aquella alcuba [del Puignovell] <per obs de un molí de reguar>, la qual aygua puschan pendra en aquella cancelleria e l'altra fins al Palau Jusà [...], ço és, del dit molí Jusà avall e del Palau Jussà avall vers l'Alcuba”.³⁸

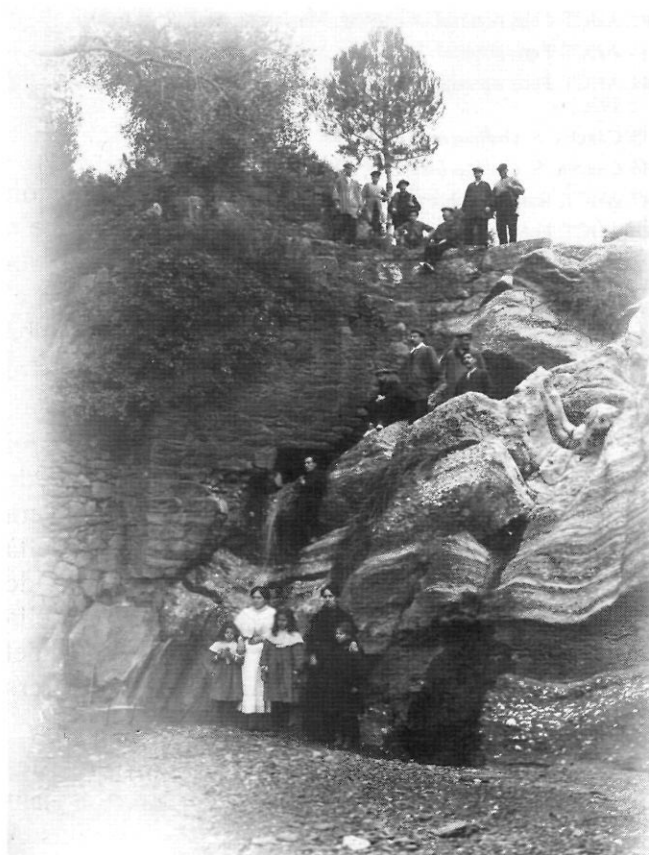
I pel que fa a les aigües a la riera del Palau, aquestes devien continuar essent bastant abundoses, per quant el seu corrent encara donava vida a altres molins. A can Guitard de la Riera s'esmenta, al gener de l'any 1292, la “plana dels Molins”,³⁹ l'existència dels quals

veiem corroborada diverses vegades, i d'una manera ben curiosa per la crida ordenada pel batlle de Terrassa del 25 de juliol del 1411 en la qual es prohibia “que no gosen trancar l'aygua ne la resclosa qui és del molí d'en Johan Guitart, ferrer de la vila de Terrassa, ne-y gosen pastar del prat d'en Guolart fins a la porta del molí del dit Johan; si-y pesquen, que no li desvien l'aygua”.⁴⁰

Aquestes aigües, encara en terme terrassenc, feien funcionar tot seguit un molí de prop de can Fonollet (1038),⁴¹ que el 1747 és anomenat “terra anomenada lo Molinot, situada cerca lo mas Fonollet”.

Les notícies que tenim dels molins que es nodrien de les aigües del torrent de Banyeres (torre de Mossèn Doms) són molt tardanes. El 13 de novembre del 1521 el batlle general de Catalunya establí a Pere Maduixer, de Sant Julià d'Altura, la facultat de construir un molí fariner prop de les cases del mas Maduixer i de prendre i usar de l'aigua que discorre pel torrent de Banyeres.⁴² L'any 1704 es perfeccionava el rec que conduïa les aigües del susdit torrent a la bassa i “al molí [...] del mas Gorchs”, que era per moldre-hi farina.⁴³

Guillem de Gonteres adquiria, el 12 de febrer de l'any 1344, un molí amb les dues moles corresponents

Torrent del Llor, prop de la font del Molinot. Fotografia: Antoni Jover Aurell. Procedència: Arxiu Tobella.

–“circulis, tremugia [...], rego, aquaducto, resclosa”–, situat “in riarria de Masuchs, infra Quadram domus de Toudello”.⁴⁴

Competències d'hostalers

És de les coses més curioses copsar com, malgrat els segles transcorreguts, els sistemes de propaganda han estat poc més o menys sempre els mateixos. Conserva tot el seu sabor medieval la crida que el 4 d'agost del 1423 feia fer el batlle de Terrassa. Diu així:

“Ara hoiats, etcètera, a tot hom generalment que alguna persona no gos exir fora la vila ne star per los portals de la vila, per dir a la gent, caminants o romeus, qui passen per la vila o vinguen en aquella, que vaien a algun hostel assenyalamment de la dita [vila], dihent-los bé d'aquell hostel e mal dels altres hostals, com açò sia cosa il·lícita de fer e de mal costum. E açò, sots ban de V sous per cascú per cascuna vegada que contra farà, com així sia stat request al dit honrat batlle per los prohòmens e consell de la dita vila anit proppassada, la qual crida se fa a instància dels dits prohòmens e consell de dita vila”.⁴⁵

És evident, però, que aquell mal costum anys després es repetí, puix que, amb data 3 de setembre del 1434, el batlle ordena una nova crida per mitjà de la qual “diu e mana a tot hostaler e hostalera de la dita vila e a companya llur que no gosen anar per camins ne carreras a axir <a la ancontra dels romeus> ne altres caminants, dient mal dels altres hostals ne dir «jo-us daré bon hostel ne us daré bon recapte», si donchs no ho dehien al passant davant llur porta. E açò, sots bant de V sous per cascú qui contra farà, ne per cascuna veguada que serà contrafet, en lo qual bant sian compreses qualsevol altres persones que prenguessen tal càrrech per prechs de qualsevol hostaler o hostalera e de companya de casa llur”.⁴⁶

Sovint els hostalers burlaven les ordinacions que els prohibien vendre pa i vi a la menuda. Un d'ells, en Francesc Gener, que devia ésser reincident empedernit, el 7 d'abril del 1376 es persona a la cort del batlle Bernat Lleó i allí, davant el batlle i diversos testimonis, presta solemne jurament, posades les mans damunt dels Evangelis, “que ell no pastarà, ne ffarà pastar pa de flequa, ne vendrà vi, mentra l'onrrat en Bernat Laó sia batle”.⁴⁷

Així i tot, en trobem un que no s'accontenta de vendre pa i vi i tallar carn, malgrat que no pogués fer-ho, sinó que encara divulga espècies de pèssim mal gust per tal de fer-se seus els romeus que passen per davant l'hostal de la Castlania, situat als afores de la població,

vora el mateix camí ral de Barcelona. En Bartomeu Font era l'hostaler agosarat i mentider "que dehie a la gent qui passave [el 8 de setembre de 1488] anant a la Verge Maria de Montserrat que no entrasen en la vila, que grans morts hi havie e que los morts ne trehien a carretades".⁴⁸

NOTES

1. AHCT. Pergamins, XIII-2.
2. CARDÚS I FLORENSA, SALVADOR. *Ordinacions de bon govern de la batllia de Terrassa, 1299-1625*. Edició a cura de Vicenç Ruiz i Gómez. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 2000. Document 154. D'ara endavant, citem: CARDÚS, S. *Ordinacions*.
3. AHCT. Fons notarial. Joan Mas, 1601-1602, f. 197-198r.
4. AHCT. Batllia. Llibre del batlle, any 1303, 8 de març. No localitzat.
5. AHCT. Fons municipal. Llibre de consells de la Universitat de la vila de Terrassa, 1616-1625, f. 75r.
6. AHCT. Fons notarial. Bernat Amat. *Nonus manualis Liber*, 1563-1565, f. 139v.
7. AHCT. Batllia. Llibre dels batlles Antoni Prat, Joan Eimeric i Rafael Duran, 1468-1473, f. 140v.
8. AHCT. Batllia. Llibre del batlle Joan Vidal, 1503-1505, f. 23v.
9. AHCT. Fons municipal. *Liber consiliorum Universitatis ville et termini castri Terratiae...*, 1560-1579, f. 73v.
10. AHCT. Batllia. Processos judicials, 9 de maig de 1581.
11. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 9.
12. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 158.
13. AHCT. Fons notarial. Jacme Gili. Manual trenta-unè, 1395-1396. No localitzat.
14. AHCT. Requestes, f. 136. No localitzat.
15. AHCT. Llibre del batlle, 1529. No localitzat.
16. AHCT. Fons municipal. Llibre d'arrendaments de la Universitat, 1639-1649, f. 134r.
17. AHCT. Llibre del batlle, any 1637, 1 d'agost. No localitzat.
18. AHCT. Fons municipal. Llibre d'arrendaments de la Universitat, 1639-1649, f. 137v.
19. ACA. Cancelleria. Pergamins, Jaume II. No localitzat.
20. AHCT. Fons notarial. Jacme Gili. Manual vint-i-cinquè, 1388-1390, f. 2r-v.
21. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 76.
22. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 100.
23. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 129.
24. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 353.
25. AHCT. Fons notarial. Pere Cruell. *Prothocollum auctoritate regia*, 1616-1622, f. 269v.
26. BALARI I JOVANY, J. *Orígenes històrics de Catalunya*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de hijos de Jaime Jepús, 1899, p. 643.
27. FÀBREGA I GRAU, A. *Diplomatari de la catedral de Barcelona. Volum I. Documents dels anys 844-1000*. Barcelona: Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, 1995, doc. 242.
28. PUIG I USTRELL, P. *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Barcelona: Fundació Noguera, 1995, doc. 102. D'ara endavant, citem SLM.
29. AHCT. Batllia. Processos judicials, 5 doctubre de 1446.
30. SLM. Doc. 484.
31. ACA. Cancelleria. Pergamins, Ramon Berenguer IV. Carpeta 40, núm. 323.
32. MAS, J. "Rúbrica dels *Libri Antiquitatum* de la Sèu de Barcelona", tercera part. Dins: *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, volum XI. Barcelona: Establiment tipogràfic "La Renaixensa", 1915, p. 127, doc. 1.652.
33. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 79.
34. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 93.
35. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 213.
36. AHCT. Fons notarial. Joan Puig. Manual primer, 1703, f. 125v.
37. AHCT. Fons municipal. Venda del castell palau, 1622, f. 11r.
38. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 282.
39. AHCT. Fons notarial. Pere Folquer. Capbreu primer, 1291-1292.
40. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 221.
41. SLM, doc. 274.
42. AHCT. Fons notarial. Joan Puig. Manual primer, 1703, f. 201r.
43. AHCT. Fons notarial. Joan Puig. Manual segon, 1704, f. 304r-v.
44. AHCT. Fons notarial. Bernat Carbonell. Capbreu vuitè, 1343-1344, f. 193r.
45. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 238.
46. CARDÚS, S. *Ordinacions*, doc. 274.
47. AHCT. Batllia. Llibre del batlle Bernat Lleó, 1375-1378, f. 35v.
48. AHCT. Fons notarial. Jacme Gili. Esborrany, 1488-1489, f. 56v.

